

***Аннотация.** В статье рассматривается вопрос о психолингвистическом аспекте образования, что имеет огромное значение не только для повышения уровня его эффективности, то и для развития гармоничной личности как члена общества.*

***Ключевые слова:** психолингвистика, процессы продуцирования и восприятия речи, языковая личность, общая психолингвистика, психолингвистика развития, рефлексивная психолингвистика, онтопсихолингвистика, прикладная психолингвистика.*

***Annotation.** The article focuses on the psycholinguistic aspect of education, that is of great importance not only for the increase of the educational effectiveness level, but also for the development of harmonious personality as a member of society.*

***Key words:** psycholinguistics, processes of speech production and speech perception, language personality, general psycholinguistics, developmental psycholinguistics, reflexive psycholinguistics, ontopsychoinguistics, applied psycholinguistics.*

УДК 371.134(001)

Харченко О.С.

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ “СУБКУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ” У СУЧАСНІЙ НАУЦІ

***Анотація.** У статті подано визначення поняття “субкультура вчителя”, розкрито сутність та структуру субкультури вчителя у сучасній науці.*

***Ключові слова:** субкультура вчителя, професійна субкультура, професійно-педагогічна культура.*

Головна мета корінної перебудови усіх структур системи освіти нашої країни – вдосконалення навчально-виховного процесу, формування гармонійно-розвинутої, творчої, соціально-активної особистості. Одне з найважливіших завдань педагогічної науки на сучасному етапі – підготовка фахівця такого рівня, який був би конкурентноспроможним на світовому ринку освітніх послуг. Про значення особистості вчителя в освітньому процесі, зокрема, писав К. Ушинський: “У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вчителя, тому що виховна сила впливає тільки із живого джерела людської особистості. Ніякі статuti та програми, ніякий штучний організм, наскільки добре він не був би осмислений, не може заступити особистість у вихованні... Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця істинне виховання, що проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер” [1, 47].

Основна увага в цьому контексті приділяється розробці ефективних шляхів і засобів професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів, теоретичним засадам підготовки спеціалістів у вищих педагогічних навчальних закладах (О. Абдуліна, А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Галузинський, Н. Гузій, І. Бех, Н. Волкова, М. Євтух, В. Лозова, О. Мороз, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Сластьонін, Г. Троцько та ін.). Відмінність професійно-педагогічної культури та субкультури слід шукати не на рівні структурних компонентів та показників (вони, як показує аналіз наукових досліджень, майже завжди універсальні у будь-якій культурі). Основна відмінність буде виявлятися на рівні якісних характеристик цих показників, а також чинників, які впливають на розвиток культури, та функцій, які та чи інша культура виконує по відношенню до суспільства, групи та індивіда. Професійно-педагогічна культура – “ядро” субкультури вчителя, а професійна діяльність – як умова, як основний чинник її формування. Субкультура вчителя – це групове явище, яке відбиває специфічні для професійного середовища тенденції розвитку та типові для більшості його членів соціально-культурні та соціально-психологічні характеристики. Іншими словами, основним суб’єктом субкультури є професійна група, яка уподібнюється єдиному організму та розглядається як єдиний суб’єкт.

Субкультура – це специфічні норми, погляди та цінності, а також соціальні та духовні потреби, ціннісні орієнтації тієї чи іншої групи, продукти творчості, засоби долучення до духовних цінностей, особливості їх засвоєння, стиль, спосіб життя та існування.

У сучасній гуманітарній науці поняття “субкультура” зайняло стійку позицію в категоріальному апараті різних наук – філософії, культурології, соціології, психології, педагогіці. Термін “субкультура” вперше в 30-ті роки минулого століття ввів у науковий обіг американський

соціолог Т. Роззак. З того часу соціологи не втомлювалися створювати різні його визначення. Але оскільки всі вони базували його на понятті “культура”, різнобій у визначеннях терміну “субкультура” був неминучим.

Проблема становлення, розвитку та функціонування субкультури розглядалася в працях Д.Александрова, Є.Воронова, Є. Черниченко, В. Лукова, Т. Исламашина, Р. Цейтліна, Є.Омельченко, Д. Петрова, З. Сікевича, М. Слюсаревського, К. Соколова, М. Соколова, В. Лисовського, Т. Щепанської та ін.

Різноманіття існуючих підходів, несистемність у класифікації субкультурних утворень, майже повна відсутність наукового інтересу до професійної субкультури як самостійного явища, обумовило необхідність пошуку об'єктивних шляхів та підходів для дослідження професійної субкультури, зокрема, субкультури вчителя. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури не виявив жодного сформульованого визначення поняття “субкультура вчителя”, зустрілися лише поодинокі згадування про її існування.

Метою цієї статті є аналіз сутності поняття “субкультура вчителя” у сучасній науці та визначення структури субкультури.

Визначення сутності поняття субкультури вчителя, як показує весь попередній аналіз, ускладнюється наявністю великої кількості підходів (філософського, соціологічного, антропологічного, психологічного), а, отже, виникає проблема і виявлення структурної та змістової характеристики субкультури вчителя. Перш за все, це пов'язано з фундаментальністю поняття “культура”, яке лежить в основі субкультури. Проведений теоретичний аналіз літератури дозволяє нам при вивченні культурної диференціації суспільства зробити висновок, що філософсько-соціологічна і психологічна думки в своєму історичному розвитку неминуче рухаються назустріч одна одній у пошуку точок зіткнення з метою більш глибокого розуміння соціально-культурних відмінностей усередині єдиного культурного простору. І такою точкою перетину двох підходів є філософська теорія “життєвого світу” (Е. Гуссерль, А. Шюц, М. Вебер, П. Бергер, Т. Лукман і ін.) і психологічна теорія “образу світу” (О. Леонтьев, С. Рубінштейн, С. Смирнов і ін.). Саме ці категорії поєднують у собі соціально-культурний і психологічний початок, дозволяють розкрити проблеми взаємодії належного і сущого, ідеального і реального, колективного й індивідуального, свідомого і несвідомого.

У кінці 60-х років минулого століття термін “субкультура” вперше з'явився у вітчизняній літературі. Але при цьому у визначенні цього поняття була відсутня чіткість. Це відбувалося тому, що не було спроби виявити єдину системоутворюючу характеристику всієї сукупності цих феноменів. Особливої уваги у контексті психолого-педагогічних проблем вивчення субкультури заслуговує концепція соціокультурної стратифікації, яку запропонував К. Соколов. Ця концепція розглядає субкультуру у першу чергу, як явище соціально-психологічне та художнє. Згідно цій концепції, субкультура – це не що інше, як картина світу, загальна для певної великої групи людей. Все різноманіття субкультур у суспільстві інтегрує в єдину культурну систему “ядро культури”. Мова йде про загальнонаціональну картину світу, в якій відбита цілісність національної культури [2].

Проблема субкультурних професійних утворень у науковій літературі також представлена малочисельними, розрізненими підходами до її визначення та сутності.

У сучасній науці виокремлюють субкультури, які виникають на основі здійснення якої-небудь загальної діяльності (М.Хренов, К. Соколов, Т. Щепанська). Саме такий підхід для вивчення професійної субкультури простежується в працях Т. Щепанської, цей підхід, “дозволяє фіксувати як знакові (символи, атрибути, фольклор), так і соціально-поведінкові (форми спілкування, норми, стереотипи поведінки) аспекти цих традицій, тобто соціальні відношення та їх культурні коди” [3, 141].

Для визначення змістовної характеристики субкультури вчителя, нам бачиться необхідним виділити зовнішнє і внутрішнє в її структурі. Проблема взаємозв'язку зовнішнього і внутрішнього відноситься до класичної філософської проблематики, де зовнішнє виражає властивості предмета як цілого і засоби його взаємодії з оточуючим середовищем, а внутрішнє – будову самого предмета, його склад, структуру і зв'язки між елементами.

К. Соколов відмічає, що складниками субкультури та одночасно ознаками її виявляються: знання (картина світу у вузькому сенсі); цінності; стиль і образ життя; соціальні інститути як системи норм; процедурне знання (навички, вміння, засоби здійснення, методи); потреби та схильності [2, 67].

Професійна культура розглядається нами як інституційна культура, яка містить у собі набір норм, цінностей, правил, які пред'являє суспільство вчителю, яка, вступаючи у взаємодію і суперечку з повсякденною культурою, трансформується та набуває специфічних рис субкультури. Субкультура є основним чинником професійної типізації: з одного боку, формує типовий для представників відповідної професії світогляд, мислення, сприйняття та оцінки соціальної дійсності, типові способи поведінки та спілкування; а з іншої, — формує певний “імідж” професії, узагальнений образ професійної групи, представників цієї професійної спільноти, яка наділена певними стійкими характеристиками. На основі такого підходу “формується очікування відносно поведінки представників відповідної професійної групи, що в значній мірі може зумовлювати їх поведінку” [4, 56] представниками інших соціальних спільнот не тільки в процесі виконання професійної діяльності, але й за її межами.

Соціальний інститут передбачає певну систему норм, які засвоюються у процесі соціалізації. Одні з них усвідомлюються (незалежно від того, писані вони чи ні), а інші не усвідомлюються. Можна припустити, що субкультура тримається якраз на несформульованих і неусвідомлюваних нормах. Навчання таким нормам здійснюється на прикладах, тобто в процесі реальної поведінки. Реальна поведінка – це прояв певної ролі, передбаченої в певному інституті, при відповідному інваріантному класі обставин. У зв'язку з цим під професійною субкультурою розуміється комплекс традицій: звичайного права, стереотипів поведінки, особливостей образу життя, форм повсякденного дискурсу, символіки та атрибутів, які склалися в цьому професійному середовищі.

Процедурне знання: навички, вміння, засоби здійснення, методи. Саме сюди входить те знання, яке необхідне для виконання набору ролей, передбачених для індивіда певною субкультурою.

Потреби та схильності у структурі субкультури розуміються як стан браку чого-небудь, стан, який стимулює діяльність, скеровану на компенсацію цього браку. Усвідомлення потреб слугує формуванню інтересу, мотиву, орієнтації, установки, мети, рішення, дії. За походженням потреби поділяють на біогенні, тобто первинні, і соціогенні, вторинні (в самоствердженні, спілкуванні, різних досягненнях, у дружбі, коханні і т.п.; у знанні, саморозвитку; у творчості, самовираженні). Первинні та вторинні потреби носять соціальний характер: вони опосереднені суспільством, яке визначає конкретні форми їх проявів та задоволення.

Особливу увагу в плані становлення субкультури представляють, перш за все, соціальні потреби людини: потреба у спілкуванні, в самозбереженні, самоствердженні, саморозвиткові, самовираженні; особливості суспільного формування певних проявів та засобів задоволення таких потреб.

Субкультура вчителя, як будь-яка культура, є динамічною системою, зміни якої на кожному новому часовому відрізку, зафіксовані у зовнішніх проявах, відбивають здатність цієї системи, з одного боку, відповідно реагувати на зовнішні та внутрішні процеси, а, з іншого, адаптуватися до змінних зовнішніх та внутрішніх умов свого існування.

Варто відзначити, що поява і розвиток субкультури акцентує увагу перш за все на групових, а не індивідуальних особливостях та тенденціях розвитку. В цьому випадку мова йде не про рівень сформованості професійної культури особистості, а про типове для більшості представників професійної спільноти культурної своєрідності, в якій проявляється відмінність від інших соціальних спільнот. Таке розуміння сутності субкультури вчителя дає можливість не тільки виявити її суттєву відмінність від професійної культури, але й визначити основні протиріччя, які складають основу та причини її виникнення та розвитку. Ці протиріччя обумовлені специфікою професійної діяльності вчителя та неоднозначністю взаємовпливу повсякденної та професійно-педагогічної культур. Професійна культура багато в чому регламентує поведінку та діяльність учителя як у професійному, так і у повсякденному житті, що викликає прагнення до цілісності та єдності суспільства. У свою чергу, повсякденна культура, соціальні чинники різного рівня, впливаючи на професійну, теоретичну та інституціонально обґрунтовану та логічно побудовану систему, “розхитують”, трансформують її з урахуванням середовищних традицій. Ступінь впливу тієї чи іншої культури на субкультуру вчителя, а також рівень протиріч між ними багато в чому залежить від культурно-історичної ситуації, в якій знаходиться суспільство в цілому. Субкультура є більш гнучким утворенням, ніж професійна культура, вона швидше реагує на всі зміни (як позитивні, так і негативні), які відбуваються у суспільстві; вона самостійно (без очікування інструкцій “зверху”) “всмоктує”, “переробляє” і відхиляє або приймає те нове, що з'являється у суспільстві, незалежно від того, чи “прописано” це

в педагогічній теорії та підручниках з педагогіки. Така самостійність та активність субкультури, її готовність вступити в суперечку, як з повсякденною, так і з професійною культурою і визначають наявність того творчого потенціалу, який характеризує будь-яку субкультуру. Такі суперечливості Ф. Михайлов характеризує як “фундаментальне протиріччя структур та культур, які виявляють себе в практичному житті освітніх інститутів” [5, 220].

Таким чином, субкультура вчителя розглядається нами як відносно самостійне явище, не тотожне базовій культурі суспільства та професійно-педагогічній культурі. При цьому субкультура – це не “вирваний” з системи феномен, а лише певний пласт культури, яка формується на межі професійної та повсякденної культур.

Подальшого розвитку повинні знайти аспекти аналізу структурних компонентів, якісних характеристик цих показників, а також чинників, які впливають на розвиток культури та субкультури вчителя, та функцій, які та чи інша культура виконує по відношенню до суспільства, групи та індивіда.

Література

1. Ушинський К.Д. Три елемента школы / Ушинський К.Д. // Избр. пед. соч. : В 2 т. – М. ,1974. – Т.1. – С. 47.
2. Соколов К.Б. Субкультуры, этносы и искусство : концепция социокультурной стратификации // Вестник российского гуманитарного научного фонда. – 1997. – №1. – С.34-143.
3. Щепанская Т.Б. Антропология профессий / Щепанская Т.Б. // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – Т. VI. – № 1 (21). – С. 141.
4. Перельгина Е.Б. Психология имиджа: Учеб. пособие / Перельгина Е.Б. – М. , 2002. – С. 56.
5. Михайлов Ф.Т. Самоопределение культуры. Философский поиск / Михайлов Ф.Т. – М., 2003. – С. 220.

***Аннотация.** В статье подается определение понятия “ субкультура учителя”, раскрываются сущность и структура субкультуры учителя в современной науке.*

***Ключевые слова:** субкультура учителя, профессиональная субкультура, профессионально-педагогическая культура.*

***Annotation.** In the article determination of concept is given “subculture of teacher”, essence and structure of subculture of teacher open up in modern science.*

***Keywords:** subculture of teacher, professional subculture, professionally-peda-gogical culture.*

УДК 378:371.134

Червонец І.В.

СУТНІСТЬ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ВЧИТЕЛЯ

***Анотація.** У статті подається теоретичне обґрунтування сутності поняття “самореалізація”, визначено її умови та розглянуто їх зміст.*

***Ключові слова:** поняття “самореалізація”, компетентність, діяльність вчителя.*

Сучасному суспільству потрібні вчителі, які здатні до самостійного мислення, самореалізації як професійно, так і особистісно, які вміють об’єктивно оцінювати свої здібності і можливості, прагнуть до самовдосконалення, вміють вирішувати складні професійні завдання. Як відомо, успішну орієнтацію вчителя в сучасному освітньо-інформаційному просторі, задоволення його індивідуальних, професійних потреб, досягнення успіху в професійному самовираженні та взаємодії із соціумом забезпечує високий рівень самореалізації.

За останні десятиріччя провідною проблемою педагогіки стає самореалізація як процес і результат усвідомленого, доцільного розкриття особистістю своїх потенцій, сутнісних сил і можливостей, розгортання творчих здібностей.

Встановити, сутність самореалізації та умови, які сприяють успішній самореалізації вчителя в професійній діяльності і є метою нашого дослідження. З погляду на те, що проблема самореалізації особистості висвітлена як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, розглядаючи значення поняття “самореалізація” ми звернулися до сучасних досліджень В.Радула, В.Демиденко, Н.Комісаренко, О.Киричука, А.Ковальнової, Н.Лосевої, З.Курлянд, Н.Волкової та ін.[1-18].